

پیام نوین

سال پنجم

مهر ماه ۱۳۴۲

شماره ۱۲

م . س . علی آذری

علی اکبر خان نقاش باشی

مزین الدوله

دیر گامیست که اینجانب در باره تألیف کتابی در خود جلالت شأن «هنرمندان ایران» که حاوی حقایق زندگی و آکنده از نحوه فعالیت‌های هنری آنان باشد، میاندمیشیدم .

اندیشه عرضه چهره‌های درخشان و تابناک هنر رفته رفته جان می‌گرفتند . شعله‌می که در کانون وجودم برای زنده کردن نام پایه گذاران هنر معاصر ایران فروزان بود ، برای وجود آوردن امکانات تدوین و چاپ چنین کتابی، روز بروز و آن بان فروزانتر میشد .

در بهمن سال ۱۳۳۸ بر آن شدم ، که این اندیشه عالی را عرضه کنم تا شاید برای پایدار ساختن نام هنرمندان ، مراباری کنند تا بتوانم این امر خطیر را که بر کرده نحیف خود تحمیل خواهم کرد بنحو شایسته و آبرومند بانجام برسانم .

در نامه‌می که به چند تن اساتید و نویسندگان و شاعران و هنرمندان تقدیم داشتم متذکر شدم که نگارنده تا کنون نوزده جلد کتاب کوچک و بزرگ ، که اغلب آنان مربوط به تاریخ باستانی و معاصر ایرانست ، اعم از نظم و نثر نوشته و منتشر ساخته‌ام . ولی در تدوین هیچیک از آنها تا این اندازه نیازمند بااستمداد از ارباب ذوق و طرفداران هنرنبوده‌ام و مؤکدا نوشتن در مورد این کتاب که « تذکره هنرمندان » است بکومک همه هنرمندان

فرهنگی ایران
سازمان

و هنر پروران و هنردوستان نیازمند و این نیاز مبرم وجدی است .
 بسیار بجاست که پیاس خدمات و زحمات اصولی و اساسی پایه گذاران
 هنر و هنرمندان معاصر که در عصر تاریخ و دوران اختناق مروج هنر بوده اند
 خواه در فن موسیقی و خواه در رشته نمایش و سینما و غیره چه در قید حیات
 باشند و چه نباشند ، تجلیلی بسزا به عمل آید . و از همت آنان در ترویج هنر ،
 بنحوی شایسته یاد شود . زیرا ارباب هنر از هر رشته که باشند در ارشاد جامعه

نقشی مهم و سهمی بسزا
 دارند .

از بازماندگان آنان
 و دیگر ارباب اطلاع
 استمداد میجوئیم . و از
 هنرمندان کنونی ، از
 موسیقی دان بهر نوع
 که باشد . آهنگساز ،
 ترانه ساز ، نقاش ،
 هنر پیشه سینما و تئاتر ،
 کارگردان و نمایشنامه
 نویس و مانند آن .
 تمنا کردم که شرح
 اجمالی زندگی و فعالیت
 های هنری خود را برایم
 ارسال دارند .

متأسفانه باین ندای مفید و ثمربخش فقط سه نفر پاسخ مثبت دادند .
 که با عرض تشکر مجدد آن ذوات محترم را معرفی میکنم .

۱- بانو منتخب صبا ، همسر شادروان استاد ابوالحسن صبا .

۲- تیمسار سرنایب مظفر مزینی ، که شرح حال نخستین پایه گذار
 سالون تئاتر در دبیرستان دارالفنون و هنر نقاشی و تئاتر ایران ، مرحوم میرزا
 علی اکبرخان «مزین الدوله» را هم فرستادند .

۳- آقای جواد شهیدی فرماندار قوچان- که بطور اختصار شرح حال

مرحوم آقا صیدعلیخان دره گزی استاد - شادروان استاد ملک الشعراء بهار را
برایم ارسال فرموده اند .

نگارنده از بهمن ۱۳۳۸ تا کنون بانتظار دریافت پاسخ نامه خود از پیش
از دوست نفر بودم . ولی متأسفانه در طول این پنجسال پاسخی از آن ذوات
محترم دریافت نکردم و چون بامطلاح این تیر امیدم بسنگ اصابت کرد ،
مصمم شدم ابتکار درج شرح حال مرحوم « مزین الدوله » و « صیدعلیخان »
دره گزی را به مجله « پیام نوین » اختصاص بدهم .

مرحوم میرزا علی اکبرخان نقاش باشی « مزین الدوله » در بیستم
ربیع الثانی سال ۱۲۶۳ هجری قمری در نطنز کاشان بدنیا آمده است . قبل از
آن که به اروپا برود با اقبال الدوله و صاحب اختیار که دو برادر بودند
همدرس و همبازی بوده و با آنان نسبت داشته است .

در سن ۱۲ (دوازده) سالگی جزو اولین شاگردانی که در زمان ناصرالدین
شاه قاجار بنا به پیشنهاد امین الدوله کاشانی برای تحصیل باروپا اعزام
گردیدند (و از جمله مرحوم مهندس الممالک غفاری و مرحوم مؤید الدوله
کرانمایه و مرحوم مشاور الملک محمودی بودند) پاریس اعزام شد .

مرحوم مزین الدوله در فرانسه پس از طی مدارس متوسطه و عالی داخل
مدرسه هنرهای زیبا گردید و در این مدرسه موفق باخذ دیپلم شده و در صنعت
نقاشی - مجسمه سازی - موسیقی - صنعت تأثیر و تهیه پیمس تنها فرد ایرانی
مطلع بود و در تمام دوره تحصیل بین دانش آموزان و دانشجویان هم دوره
خود حتی در ورزش شاگرد اول بوده است . پس از خاتمه تحصیلاتش نیز مدتی
بمنظور تکمیل صنعت نقاشی در فرانسه ماند و نزد عالیتربین و معروف -
ترین نقاش فرانسه موسوم به « انگر Enger » بفرار گرفتن و تکمیل
نقاشی پرداخت .

مرحوم مزین الدوله بمحض مراجعت بایران و معرفی بحضور ناصرالدین
شاه قاجار از طرف شخص شاه بعلت علاقه مفرطی که بفرار گرفتن زبان فرانسه
و صنعت نقاشی داشت به معلمی و پیش خدمتی مخصوص انتخاب گردید و ضمناً
مأمور شد که در دارالفنون یعنی عالیتربین دبیرستان آن زمان تدریس زبان
فرانسه نموده و موسیقی بانوت و نقاشی را با اصول صحیح بعده می از دانشجویان
داوطلب تعلیم دهد و از جمله شاگردان نقاشی آن کلاس مرحوم کمال الملک
غفاری و مصور الممالک میباشند .

در همین زمان مرحوم ناصرالدین شاه مرحوم مزین الدوله را مأمور نمود که در ایران برای نخستین بار تأثیری با اصول صحیح و همانطور که در اروپا معمول بوده است دائر نماید و سپسهائیکه در آن تأثیر بایستی نمایش داده شود بوسیله خود مرحوم مزین الدوله ترجمه یا تهیه بشود که مشارالیه هم سالون دار القنون را برای این منظور انتخاب نموده بود و مرحوم ناصرالدین شاه نیز در شبهای نمایش شخصاً در محل مخصوص که برای معظم له تعیین شده بود حاضر میشد. بر حسب اظهارات خود مرحوم مزین الدوله شاه به تأثیرهای اخلاقی نهایت علاقه را داشت و از هر گونه کویک و مساعدت و تشویق کارکنان در این مورد فروگذار نمی کرد. پس از چندی مرحوم مزین الدوله را مأمور کرد که محل بزرگتر و مناسبتری برای تأثیر در نظر گرفته و وسائل را از هر جهت فراهم نماید. با توضیحات بالا بایستی مرحوم مزین الدوله در نخستین دبیران فرانسه - موسیقی با نوت و نقاشی با اصول علمی و ایجاد کننده تأثیر در ایران دانست. مزین الدوله در ادبیات زبان فرانسه بقدری متبحر بود که در فرانسه او را ملقب به «دایرة المعارف متحرک» نموده بودند و ضمن عضویت در آکادمی فرانسه به اخذ نشان مخصوص آکادمی (لژیون دو نور) مفتخر گردید و در مسافرتهای بعدی که باروپا کرد در کشور فرانسه بوی پیشنهاد شد که در آنجا بماند تا از تحصیلات و اطلاعات و معلومات او استفاده نمایند و لی وی بعلت علاقه بکشور و عشق بمیهن عزیزش این پیشنهاد را نپذیرفت.

چراید فرانسه در آنزمان مقالاتی در خصوص شخصیت علمی این مرد دانشمند نوشته اند که این مختصر گنجایش درج آنها را ندارد.

مرحوم مزین الدوله از کلیه کشورهای اروپا نشانهای درجه اول آن زمان را از سلاطین وقت دریافت نمود. از جمله نشان درجه ۱ لژیون دو نور و برگ خرمای فرانسه از «ناپلئون سوم» و صلیب آبی از دو پهلیم امپراطور آلمان» و «سنت استانیسلاس از امپراطور روسیه» و نشان «ریکتور یا از پادشاه انگلستان» و نشان درجه ۱ علی از فرانسوا ژوزف پادشاه اطریش ضمناً پادشاهان مزبور برای تجلیل از مقام علمی و فرهنگی وی از هر گونه محبت نسبت باین مرد دانشمند فروگذار نکردند.

مرحوم مزین الدوله بر حسب دستور ناصرالدین شاه مأمور ترجمه کتاب لغت فرانسه موسوم به «دیامان» (Diamant) بفارسی شد و این دیکسیونر دارای پنجاه هزار لغت بود که پس از سی سال زحمت بالاخره در زمان سلطنت احمد شاه قاجار خاتمه یافت و چون در ایران بعلت فقر مالی

موفق بچاپ آن نشدند بر حسب تقاضای سفیر فرانسه در ایران بفرانسه فرستاد شد که در همانجا چاپ و مورد استفاده مدرسه السنه زبانهای خارجه قرار گیرد و این کتاب لغت موسوم به (مزین اللغة) است .

ارتالیفات دیگر مشارالیه سه جلد کتاب (لغت - افعال فرانسه - مکالمه) مخصوص تدریس زبان فرانسه است ، که در دارالفنون بوسیله خود مرحوم مزین الدوله تدریس میشده است . و در آنموقع بهترین و سهلترین مند تدریس بوده است . همچنین کتاب نوت موسیقی اولین دفعه در ایران وسیله مرحوم مزین الدوله نوشته شده است و تا آن زمان موسیقی بانتمتداول و معمول نبوده است . (۱)

مرحوم مزین الدوله پس از مرحوم ناصرالدین شاه بر حسب دستور مظفرالدین شاه چند سفر بار و پا رفته و در مراجعت بیشتر وقت خود را به تهیه کتاب لغت مذکور مصرف نموده و در زمان احمد شاه بر حسب تقاضای رجال وقت بریاست کلاس ویژه شاه و برادرش محمد حسن میرزا ولیعهد تعیین گردید و در تمام دوره سلطنت احمد شاه به معلمی زبان فرانسه و ژنرال آجودانی شاه منصوب بوده و بقدری مورد احترام شاه بوده است که او را همیشه و در هر موقع بدر دانشمند خود مینامیده است . و نسبت با نمرحوم احترام خاصی قائل بوده است .

پرده های نقاشی مرحوم مزین الدوله اکنون در موزه کاخ گلستان و سایر عمارات سلطنتی کاخ مزبور وجود دارد که امروز جزو پرده های نقاشی نفیس و ذیقیمت بشمار میرود .

این مرد دانشمند حداقل نیم قرن بفرهنگ ایران خدمت نموده و با تعلیم و تربیتی که بهمه داشت ثروت معنوی بزرگی برای کشور خود باقی گذاشت و اکثر رجال و دانشمندان امروز در کلاس او تحصیل نموده و از تعالیم این مرد بزرگ بهره مند و برخوردار شده اند و در او ائمه سلطنت احمد شاه قاجار نیز یکسال عهده داریاست مدرسه علمیه که در آن زمان در اول خیابان شاه آباد فعلی واقع بوده است گردید .

تاریخ فوت آن شادروان در روز عید غدیر سال شمسی ۱۳۱۲ (یکهزار و سیصد و دوازده) در سن ۸۹ (هشتاد و نه) سالگی باسکته قلبی میباشد .
تهران ۱۳۴۲/۵/۲۳

(۱) کتابیست در تئوری موسیقی و شامل درسهایست که مسیولومر رئیس مدرسه موزیک میداد و توسط مزین الدوله ترجمه شده و بصورت سؤال و جواب است که با چاپ سنگی بطبع رسیده .
ر . خالقی .